

Avskrift

ACC. N:R M. 10536: 1-61.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Skåne

Upptecknat av: Olof Christoffersson

Härad: Fyrtt

Adress: Fm Mstad

Socken: Fm Mstad

Berättat av:

^{inlämn.}
Uppteckningsår: 1943

Född år 1869 i Fm Mstad

x originalst
finns i folio-
arkivet.)

Kötboskapen.

s. 1-13.

Ko-gata.

s. 13.

Fävar elm.

s. 14-24.

Gata om fävmjölkningen.

s. 20.

Rim v. fäsklippningen.

s. 22.

Lviken och dess skötsel.

s. 25-33.

^{Bocken som invallöv}
Rim om rin.

s. 31.

^{u. Olssonrin.}

s. 32.

Kaniner och massrin.

s. 33.

Gödselbrädden.

s. 35-40

Märghlingen.

s. 40-44

Gator v. hörfäfsningen.

s. 45.

"Hövedlingen"

s. 46.

"Hör"-gata.

s. 47.

Vär-gata.

s. 48.

Ängarnas skötsel och slätterarbetet.

s. 49-52

Slättervisa.

s. 52-54.

Rapsoddingen.

s. 55-59.

Rapsvisa.

s. 59.

Brunnar.

s. 59-61.

ACC. N:R M. 10536: /.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"Fekräjen" eller Nätboskapen

Enligt ett amanuensföredrag i vintras 1924 är det äldsta fynd av tamboskap gjord i en torvmosse i Hammarlövs socken av Skytts härad. Man kan härav se, eftersom fyndet låg djupt nere i den fäste torven att det varit fäkreatur i dessa orter i flera tusen år eller allt sedan stenålders folken gingo och "traskade" om hår. Sydskåningen har nog i många tider haft en större och kraftigare fäkreatorsras än skogsbon, men koantalet var visst icke stort på gårdarna. De gamla talade alltid om att det gick ej att släboens kor kom upp på bete i skogsbygden ty de voro vana vid bättre foder än det vankades derstädes varför de kommo att ställa blod (blodblandat urin) av skogsväxterna isynnerhet av Anemone arterna. (är egentligen en insekt som bär skulden hertill) I gamla bouppteckningar ser vi ju att det varit såväl enfärgade, röda, vida, svarta ja t.o.m. blåa som brokiga och skräckliga(spettekade) fäkreatur. Rasen var nog inhemsk och liten till värtan emot nuvarande, men likväl ej hornlösa och dessutom gävo de väl mindre men fetare mjölk än i våra dagar åtminstone då de stodo på grönt om sommaren. Under vintern deremot fodrades korna ju mycket dåligt. Det var ju omväxlande halm och agnar eller "äjnerner o boss". Var det gott om hö eller knäckor (vattenväxter) kunde de ju få ett sådant foder om dagen. I allmänhet måste ju detta

sparas till vårfoder åt dragoxarna.

Under bränneritidens dagar var det ju ett mycket gott och saftigt foder i den s.k. dranken vilken var liksom nutidens sockerbetsmassa, mycket begärlig för korna. De som hade någon avsättning för mjölkproduktionen kunde ju visserligen också fodra mjölkekorna med litet korn eller havreskråning. När de kraftfodrade med skråning skulle den blandas på skuren halm s.k. hackelse i en blänningshov. Man slog då först lagom vatten på hackelsen och sedan "drösslades" skråningen jämt över det hela varefter det omrördes med "blänningssköflen". Detta kallades "blänne ti körna." Detta blandade skulle så helst ligga ett dygn för att taga värme så blev det mera lättsmält till korna.

Vatten fingo de ju som ovan omtalats två gånger dagligen och efteråt agnar, samt något klöver eller hö. Rotfrukter, betor och rovor, voro ju deremot ej odlade i de dagar så att korna fingo ju ej något särskilt saft foder undantagandes om det var gott om potatis då mjölkekorna fingo överskottet.

Sommarfodringen tog ju så tidigt som möjligt sin början med de som mjölkade. (när kom kunde tala sade hon "Fö mi i hela Fare (April) o hela Mai. Sien ska ja säl bide boej (bede). Alltid fanns det ju en 8-10 års gosse eller flicka som efterenskiftet, före gingo de ju lösa i fäladsvången, blev utkommenderad att

ACC. N:R **M. 10536:3.**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

dagligen beta de kor som mjölkade i väggropar eller och i gropar inne i sädesstycken och utmed gränse "die" tills korna ätit sig riktigt "stinga" eller "buade" det vill säga spända. En flicka som på så vis gick och betade ett par kor. måste samtidigt hon hade att efterse, så att de ej smakade av närstående säd, också sticka på ett par strumpor eller hava dylikt arbete i händerna.

Under sommaren voro ju korna törade (tjudrade) på klöverfälten vilka efter enskiftet årligen omväxlade på åkerskiften. Några kor voro rätt så finurliga att draga upp "törstagen" (tjuderpålen) på så vis att de härvade hela "töred" (tjudret) upp på sinahorn och således uppryckte tjuderpålen. För att hindra detta var det en trädstock innitad i tjudret som i äldre tider var av s.k. svinatostör som förfärdigades av bönderna själva. Tjudret var fäst på djurets huvud av olika slag grimor förfärdigade av pileträd. Ifall korna ville patta sig själva hade grimorna åt alla fyra sidorna långa utstående spetsiga körnpinnar. När korna gingo lösa utan tillsyn inom vallhägnader och de voro omöjliga att hålla innestängda pålades det s.k. "hornnyckor" så att de blevo oförmögna att klättra över gärdesgårdarne. Hornnyckan bestod av ett bredt pileträds bräde något längre än bredden mellan kornas horn. I detta bräde voro borrarade tvänne hål ett mitt för vardera hornet. Ett rep stacks in genom det enahålet och en knuta slogs i dess ändeså att det ej kunde utdragas. Sedan lades

repet bort bakom båda kons horn och stacks in genom brädans andra ände och drogs vidare ner till ena framfoten och bands fast om den under dess små baklövar. Brädan satt nu fast före hornen över ögonen och för varje steg kon tog måste hon nicka med huvudet. Var det en stångelig ko eller tjur bands det en "tjål" för ögonen så att de ej kunde se framåt.

Före enskiftet var det ju den s.k. "hören" som hade att taga hand om kreatursbetningen så tidigt som det blev grönt på fäladsmarken vilket likväl ej fick ske allt för tidigt ty då förstördes betet i sin linda och det blev alldeles foderbrist utåt sommaren. Hören hade ju att under dagens lopp valla fäkreaturen och fåren på fäladsmarken. Till sin hjälp hade han alltid en s. k. "fårahung" (=vallhund) Själv var han försedd med ett värahorn att blåsa i och en ringastaf som var gjord av en 60 cm. lång 5 cm. tjock pilastock som var försedd med en rak järnbygel vid ena sidan varå det var tre till fem järnringar att skramla med och för att detta skulle bli högre var ofta bygel av rundt vridet järn. Å Värahornet var försedd med en del hål och de gamle "hörane" spelade ofta derpå verkliga fina strofer se Folklivet i Skytts härads noter av Nocolovius. När korna skulle mjölkas ute hade hören att samla dem in i en liten av jordvallar inhägnad plats som kallades "follen". Varje gård i byalavet skulle kosta hören i vissa dagar i sträck allt efter hemmansdel.

I skogig mark släppas oftakreaturen ut på bete utan hören. Varje fähjord som gingo ute på bete utan vidare tillsyn hade alltid en s.k. "bjällerko" eller skällko vilket i allmänhet var den visaste eller och älsta och bästa av korna vilken hade under halsen s.k. koklocka, gjord av smidd järn och försedd med ett femuddakors, hängande i ett knäppe om halsen. Som liten fick jag morfars som varit brukad i Lilla Alstads kratt.

Det finns en hel del Ortsberättelser om den s.k. skällkon. Det var t.ex. en husman som prästen ville hava tionde av ty som han ej hade mera än en ko hade aldrig prästen fått tionde av honom och prästerna hava ju alltid varit kända för sin snikenhet att taga tionde av allt. Husmannen bad prästen om andrum ty han och hans familj hade ej något att leva av om han skulle vara tvungen att giva prästen sin enda ko i tionde. Prästen var omedgörlig och sade till mannen att allt vad en gav herrans tjänare kom tiofaldigt åter. Husmannen måste då bekväma sig att avstå sin enda ko till prästen men han fick likväl utvärkat att hans ko måtte få äran att vara prästens bjällerko. Prästen gick gärna in derpå ty den var betydligt fetare och vackrare än prästens andra kor. Dagen derpå blev husmanskon prästens bjällerko och då det blev kväll tog den hela flocken med sig och gick till sitt gamla hem. Husmannen kunde ju intet annat än tro vad prästen sagt att vad en gav herrans tjänare kom tiodubbelt igen och han var ju ej sen att taga emot herrans gåva. Prästen blev således av med hela

ACC. N:R **M. 10536:6.**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sin hjord om kvällen och gick därför till husmannen för att återfå densamma, men det var han ej road av ty prästen hade ju själv sagt att vad en fattig syndare gav till herrans tjänare det kom tiofalt åter och nu var det redan gått i fullbordan. För att saken skulle kunna uppgöras i godo måste den girrige prästen åter avstå sin nya bjellerko till husmannen.

Efter enskiftet försvann ju hören och dens titel är ju nu ett minne blott. I dess ställe blev det de s.k. "vutepogane" vilka om efteråret hade att vakta allt gårdens kreatur av kor, får och svin på de inhöstade sädesstubbarna men blott på gårdens egna marker. Denna efterhöstevakten som kallades "vutningen" fortgick från och med det var inhöstat in i medio eller slutet av november. Numera är denna "vutningen" också ett minne blott. De utsläpptes om morgonen och gick i vall till middagen då de instängdes i "fähaven" varefter de åter gingo ute till kvällen. Något värahorn eller ringastaf hade ej dessa "vutepoga". I stallet hade de under försommaren när de vaktade får, svin och gäss på trädan sina barkepivor i vilka de oupphörligen pepo eller också sina bastelurar i vilka de tutade. Dessa gjorde de själva när saven gick i pileträdsgrenarna. Det berättades om en sådan som kunde tuta i en bastelur(de kallades också bül eftersom de vrålade så förfärligt i det lilla hålet sattes det en flutt en tunn träspån som gav ljudet då det blåstes där.)"ta skoen, molke koen, o ge den lilla", för vilket han fick medalj av kongen. Dessutom

ACC. NR M. 10536:7.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sluppo de under sommaren upp väderdrakar i luften och gjorde fjäderharar, olika slag av värmöllor m.m. som de under de långa ensliga timmarna roade sig med. Om efterhösten hade de annat att tänka på när de fingo allt kreaturet att vakta. De flätade sig då ett slags egendomliga smällpiskaor av hör som var ända till fyra alnar långa och i tre lavs flätning vilkas räva de drogo i trätjära och efteråt sandade. Skäft dertill flätades av sju långa smäckra bandpilsarrar av vilka en var i mitten och deromkring de sex vackert snodda samt starkt bundna i båda ändar. Dessa rätt grova, men mjuka skäft, voro omkring en meter långa, således betydligt kortare än piskerävan. Med dessa piskor som väl snart är ett alldeles bortglömt minne slogos det riktiga bagpiskasmällar de slogos nämligen bakåt" så det rångade ätter de, men ej klatschar ty det kunde det ej slåss med en pilevirepiska. Ibland höll vaktegossarne vickeräkningen på dessa piskaskäft på så vis att de skuro ett hack för varje dag och ett kors för var söndag. Veckorna voro då lätt räknade. Dessa "vutepogana" hade en stor lön och för föräldrarna voro bara tacksamma om någon ville taga emot dem mot födan och giva dem vad de ville t.ex. träskor vad de sleto en skjorta ett par strumpor o.d. När en fader bortstädjade en sådan vaktegosse begärde han också skämtsamt följande lön: "Pels o Pickelhue, Två sockelöse kattatoshosor udan skäft. En havrehalms rock me trälommor i. En valmesväst udan baksticke o.

och framvådor. Ett par skettefallsvanta me katteto iblnd. Fritt lysesitt om daen. Fritt harbärge po gadan on natten. O rätt ti o fänge ryttor ti hålten." Härmed menades att husbondefolket fick lov att giva i lön vad de ansåg vara värdt.

En viktig sak med kreatursskötseln var att få dem i kalvställning så de kunde kalva på försommaren då de kom ut på betet ty då blev det ju gott om mjölk helatiden det var utebete. Det gjordes därför många vidsképligheter och annat för att få korna tjenliga för tjurar under passande tid så t.ex. bryntes det havre och gavs åt dem m.m. Eller ocksåingivs henne i fodret träskavs spånor som av stenar avslitits kälkarna under slädföret. Ibland utfördes vissa mystikheter vid själva betäckningen t.ex. om man lät det gå för sig mellan en nyligen åtskildtagen höstevagn som åter strax efter betäckningen tigande sammansattes tog koen sig säkerligen med kalv. Hon borde också stå med huvudet åt väster eller efteråt slås med en mans mössa tre slag över ryggen.

Den första mjölkningsmålet efter en kos betäckning fick ej håller begagnas några sade att den var oren andra att det skulle vara för att kon skulle bli med kalv.

När hon skulle kalva borde den alltid vara inne ty det var ej bra att det hände utom hus. Den borde helst ej oroas utan vara ifred och sköta sig själv sedan man under de sista dagarna låtit gödseln kvarligga så att kon ej låg bakflängd (bakåtlutad)

ACC. NR **M. 10536:9**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Var kalvningen svår måste kon ju hjälpas. Nästan varje bonde var hemma i den saken och var det än svårare var det allt någon särskild man eller kvinnan i varje by som förstod både att vända kalven ifall den låg galet och även annat så allt kunde gå som det skulle. När kon kalvat var det ju bra för henne att få slicka kalven ren ty det hjälp till att hon lättare blev "lätt" (av med efterbörden) I annat fall gavs hon ett s.k. kringelsticke groft brö med svinfett. Ett gammalt råd lydde: när kon kalvat skall du tigandes taga i en träskål tre niva sod over kakelonslueholled tre dito over den ingmurede grydans lueholl, o tre dito over bageronsholled, sen tager du tre niva i en hånkvarn maled salt tre nive i en hånstensgniekvarn (en ofta stenålderskvarnsten varå salt gneds till hästar och andra djur) gned salt o o samman bläna att ge koen ing."

Blir inte koen ändå "lätt" (av med efterbörden) måste "lätten" ju tagas med handen av någon men det var ganska sällsynt i gamla dagar innan rasen var uppblandat med finare och ömtåligare raser.

Efter kalvningen skulle kon första gången vattnas med ljust vatten vilket kon skulle dricka över grepen av en träspann försedd med trägrepe som var fastsatt i spannen med "träkvaddricka". Så snart kon druckit lägges grepen över till andra sidan så blir nästa kalv en kviga. Hennes första foder efter kalvningen skulle

ACC. NR **M. 10536:10.**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

bestå av hö.

För att få kon att kalva om dagen och ej om natten skall man sinmjölka henne sista gången en söndagsmorgon.

Ibland blir juvret hårt och svullet efter kalvningen i synnerhet på kvigor. Man skulle då gå ut i ett stengärde och tigan- de taga en gråsten för att därmed stryka kons juver tre gånger rätt och tre gånger avigt och dito tre gånger rätt om samt sedan åter lägga stenen som den förut legat.

Även hjälper det mot hort juover om en mö torkar det med sitt huvudhår eller med en flik av sitt lintyg. Samma värkan gör om en oskyldig man torkar det med sin "skjortegere". Man kan även stryka det med "arvesylv" arvat silfver, eller en "gniesten" en gång avigt en rätt och åter en gång avigt samt läsa "Vi två jungfrur - Marie e den tredje - Klen spille sinnen - Me gull o gyllen - Me klar o vällen - Vi ska henne senda - Bort ti världens änne - Hon ska ble som ett linsenskorn - Ja hon ska ändo ble mindre - Hon ska ble ti slätt intet - I try heliga namn - För Jesu ont fly!. Upptecknad av mors morbror Jeppa Nilsson som var född i Åkarp, Gislöf 1782. Denna besvärjelse skall helst göras en torsdagsmorgon, kväll och morgonen derpå men kan även med nytta utföras om söndagen och morgonen derpå. Man kan också om morgonen läsa följande helsning "Go kväll Flona eller Flena varför sitter du här o menar ? - Dig skall jag förmena ." Och

ACC. N:R **M. 10536**: //.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

om kvällen hälsa "Gomaren" och för övrikt samma besvärjelse. Den-
na besvärjelsebön skall läsas morgon, kväll och morgon i rad me-
dan läsaren med vänstra handen håller om spenarne. Strax efteråt
ingives kon något av en tjurami med vilket juvret strukits tre
gångar avigt.

Om en nykalvad ko eller kviga slår, då hon första gången
skall mjölkas, skall en mö binda ett av sina huvudhår om kons
högra bakfot och samtidigt låsa: "Stå stilla med din skank, som
björken me sin rod."

hanskytlan När kon första gången efter kalvningen skulle gå ut skulle
"hånysen" ligga på dörrskammelen så att kon måste gå över den-
samma så kunde ej "ellen" göra henne någon skade. Sammaledes sku-
le de göra första gången de sluppos ut på bete så skadades de ej
av rovdjuren.

Påläggskalvar skulle också nosas av kon så kunde ingen
orm bita dem. För att kalvar skulle trivas skulle man göra på
följande vis. Den första gången kon mjölkades efter kalvningen
skulle man hava sax och gniestenen i spannen och mjölka på dessa.
Sedan slog man av mjölken i en "strippebytte" (av trä med en
stårt vid ena sidan) och derav skulle kalven hava att dricka.
Det gick ju ej så lätt ty dess natur var ju att dia. Pigan måste
derför låta kalven "patta" på sin ena hand medan hon höll strip-
pebytten i den andra och så småningom närma kalven till mjölken

vari hon nersänkte sin hand och kalvens nos och på så vis diade kalven mjölken i sig genom pigans fingrar. När så kalven druckit eller diat av mjölken togs handen av munnen uppå och lades på kalvens nacke och samtidigt sammanstöttes kalvens nos tre gånger med strippebyttans innerbotten varvid des läses "ed stubb o strå o va du kan få," så blev kalven kärnhel (hade smak för allt). Efteråt skulle den skos, vilket tillgick på följande vis. Man upplyftade ett ben i sänder och den vita skorpan avtogs och lades i stävan bland den återstående mjölken dessutom slogs det tre gånger med knuten hand under varje fot. Sedan skulle bandhunden hava allt som var i "stävan, strippebyttan. Efter mors berättelser hon hade varit med och gjort det.

När kvinnorna togo sig så mycket bry med påläggskalvarna kan det ej undras på att de ville hava ett ord med att säga vilka som skulle vara "lifkalla".

En nyfödd kalv måste ju alltid hava av kons första mjölk om den skulle trivas ty annars blev ej tarmarne välrensade för födselbecket. Kvigkalvarne skulle åtminstone i sex veckor hava söt mjölk varefter den uppblandades så småningom med skummad. De borde dessutom helst gå lösa i kätte ett år och ej få lov att kalva för än nära tre års ålder om de ej skulle bli "knytta" i växten.

För att korna skulle trivas gavs de ofta varannan söndags-

morgon groft salt blandat med sönderskurna rötter av libsticka, kalmusrot, ålandsrot eller pepparrot eller och en med trätjära tjärad saltad sill såsom skinn och huvud vilket kastades för korna som med begärlighet åto detsamma. Ifall det ej blev bra grädde på mjölken var det bra att giva kon in följande som köptes på apoteket: 2 lod johanneskaka, ~~2 lod~~, 2 lod spiskummin, 2 lod svart kummin, 2 lod valfiskefjäll, 2 lod hvilbolus stött tillsammans och blandat med mjöl och vatten till en deg varav kon gives så stort som ett hönsägg varje morgon och afton en timme före fodringen. Efter mors morbror

Ovannämnda Jeppa Nilssons anteckning. Kogåtan har följande lydelse:

"Fire hängannes, Fire dängannes

Två präjer rakt opp i sky

Två viser väjen ti bys

O en lång aser bagetter."

Dragoxar för att få dugliga dragoxar måste man ju lå kastrera tjurar ty annars dugde de ej till arbete. När en tjurkalv var kastrerad kallades den "studekal" vid två eller tre års ålder innan den började att arbeta hette den batting men så snart den var inkörd kallades den stut eller stud. När en gammal tjur blev kastrerad sedan han hade använts till betäckning kallades han för "en bøl". Sådana bölar ansågs för att bliva starka dragstuda eller arbetsoxar.

ACC. NR **M. 10536** : / 4.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Fåraveln.

Var i äldre tider mycket mera allmän än i våra dagar och var-
enda bonde hade ju en rätt anseelig fårhop, ja t.o.m. husmännen
hade rätt allmänt får och måste derav giva tionde till prästerna.
Husmännen kunde ju ej föda sina får om sommaren utan då hade de
dem ute på gräsbete till hlvtenfoder för lammen, annars mot dags-
verken. Om vintern hade de foder som under sommaren mot ringa
dagsverken samlades å svåråtkomliga platser.

Före enskiftet gingo fåren i vall på byafäladen och passa-
des av "hören" tillika med fäkreaturen. När hören om morgonen tu-
tade i sitt värahorn hade pigan, ty det var i synnerhet de som
skulle passa fåren så att ullén skulle bli ren och vacker och ej
"nerdrösslad" med halm "smulske", att utsläppa fåren på byagatan
der de alla samlades i en hop och gick bak efter hören till betes-
platsen, ty han hade dem alltid så lydiga så att han slapp att gå
bakerst och driva på dem. På kvällen när hören kom hem med får-
skocken till byaleet tutade han åter i sitt värahorn och då var
det bara att öppna var sina fårahusdörrar så skildes skocken åt
och sprang till var sina hem. Ifall något skulle taga fel utkas-
tades detsamma och drevs litet mot hemmet så sprang det själv
vidare. Varje gård hade sina får märkta i öronen med gårdens kre-
atursbomärke som bestod av hål och hack. Eller också hade de en
bricka hängande i ett knäppe om halsen med gårdens rätta bomärke

vilkets form ej kunde inskäras i öronen. Någon namnbricka förekom aldrig.

Den tidens får var ju en hel annan ras än nuvarande och mycket friskare och insticktfullare för att kunna taga sig bete var som helst samt ej på långt när så nogräknade på kost och passning som nuvarande. Dessutom voro de som av ovanstående framgå mera, om så bör säga, förståndiga än nutidens och på samma gång om sig att uppleta gott föder. De hade ju deremot ej så vacker ull och kroppar som i våra dagar men pälsen var likväl tät och fyllig vilket kan ses på gamla beredda skinn och ullen avföll ej så lätt.

I Februari och Mars brukade fåren i allmänhet att "lamma" eller "önna" som språket lydde. Någon gång kunde likväl ehuru högst sällsynt hända att de fingo lamma på efterhösten. I allmänhet fingo de tvillingelamm, mera sällan hände det att det blev enspännare eller trillingelom och ytterst sällan "firlingar". I allmänhet voro tackorna mycket måna om sin avkomma och i sin iver kunde de därför också hända då lammen voro svaga eller sjuka så de ej med detsamma diade att modern gav sig till att skrapa med ena framfoten på lammet liksom för att påminna det om att resa sig för att dia. Hände detta eller att en tacka ej frågade efter sin avkomma måste ju kvinnorna se till att hjälpa lammen till rätta så de kunde dia man fick då hålla både moder och lam-

ACC. NR **M. 10536** :/6.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

met. Blev det trillingar kunde ej modern föda dem ordentligt vilket även kunde hända med tvillingalamm. Då var det ej annat att göra än att taga in dem i äldre tider t.o.m. vid kakelugnen i stugan för att uppvärma dem ifall de voro födda om natten och legat och frusit. De kunde vid sådana tillfällen ligga och vara alldeles styva och knappast ses något liv men efter att bli nerbäddade i varmt hö vid kakelugnen åter krya till och på en eller två dagar voro de så pigga som helst, vilket jag själv sett flera gånger. Dessa lamm måste ju också fodras särskilt, man gav dem nemligen spenvarm komjolk ur ett "lommahorn". Lommahornet gjordes av ett ko eller värehorn vars spets avskars intill tomrummet. En liten rand gjordes rundt om och härpå bands en sydder fårskinssudd (napp) som var en 6-7 cm. lång och icke vidare i yttersta ändan än att en stor gåspenna (skrivpenna) ej gick igenom vilken sattes inne ifrån i hornet och nådde upp över. På skrivpennans sida skars det ett hål så att mjölken kunde dragas in och ut ur nappändan då lammet diade medan man med en snippa i andra handen (man måste nemligen med ena handen hålla hornets sudd (napp) i lammets mun vilket man stödde mot sig själv) med snippan vilken man hållade mjölk i hornet eftersom lammet diade. Det kunde ej vara så mycket åt gången ty då kastades det ur var gång lammet stötte hornet uppför liksom de göra med fårets juvret för att mjölken bättre skall rinna till. Lammen blevo snart vana vid att dia ur lommahornet och då behövdes det bara

ACC. NR M. 10536:17.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

att visa det och kalla maeh, maeh, maeh, så kom de med detsamma och tog fatt i lommasudden vilken de skakade om väldigan så att det skulle vara en viss vana att kunna slå mjölk i eftersom de drucko ur.

När man kallde på fåren sade man baeh, baeh, baeh, Fårens namnvor allmänt Mähte och baggens Mass. Var det en kastrerad bagge kallades han en "bede" och ett ungt får som ej lammade när det var årsgammalt kallades en "hena"

När fåret kunde "snacka sade det:

"Fö mi i hela Thor o hela Fare (April)
sien tar ja mi säl ti vare."

Ett annat allmänt rim lydde:

"I kallar du mi får
vill ja frå di gå
men kallar du mi söa
vill ja klä di o föa"

I mitten av april var det mången gång så pass grönt att fåren kunde beta ute och då måste vagtegossen börja att passa dem ute på trädenåkern eller skrenaden om dagen samt köra dem i hus för natten. Mot kvällarna började det ju att bli rätt kallt och lammen började att med sitt bråkande giva till känna att de ville hem. De började då med sorgsen och långdragen ton sitt bääää var-

ACC. N:R **M. 10536:18.**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

till varje moder svarade med ett mycket kort med ätning av en grästua avbrutet bä. Detta evinnerliga bråkande översattes därför av vagtegossanna med följande:

"Bääää vill gå hem!

Bä-vente litt men ja får tad denna tuan mää!"

Då det led ut i maj månad och det blev gott om bete och lammen voro så stora att de också kunde äta fingo de en vacker dag som det sades sjunga maj ty på kvällarne togos lammen och instängdes i ett särskilt rum på grund av att man skulle börja att mjölka fåren på morgonen så att man kunde få den goda syltemjölken. Då det varat en tid skulle lammen helt fräntagas eller användas att dia. I senaste tiden var det ju ganska lätt då de utan vidare blevo i likhet med fåren tjudrade två och två tillhops. Man måste ju även göra detta på grund av att de annars gingo i sädstycken och avbetade alla axen. Fåren voro ju också tjudrade på trädan eller å gropkanter. I förra fallet hade "töret" bare en törstage" men i senare fallet voro de tjudrade i s.k. "rännetör" med två törpelar en i var ända på tjudret vari fårkopplet löp i en ring från ena tjuderpalen till den andra eftersom de gingo.

Under hörens tid eller före enskiftet gingo ju fåren lösa på fäladsbete hela sommaren o då användes lammen att dia med en s.k. "lommasticka". När jag som ombud samlade gammalt till det

ACC. N:R **M. 10536:19.**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

historiska lantbruksmötet i Malmö 1914 fann jag en sådan på ett ställe i Lilla Alstad bland gammalt bråte i huggehuset, men tråkigt nog då jag skulle avhemta alla sakerna derstädes för att inskicka dem till lantbruksmötets historiska avd. var den lilla tingesten förstörd. Den var gjord av läder något i form av en hundnoskorg som bands på lammets huvud. Den hade ju ej remmarna runt omkring munnen så hårt att de ej kunde äta utan det gick lika bra men ner över ovanläppen eller näsan hängde en grov styf och rund läderläpp i vilken det nerifrån voro genomslagna små spikvars nubbar gingo upp genom lädret så att 3-4 millimeter spetsar stucko upp. När nu lammen kom för att dia stack dessa medern i ljumsket och med detsamma fingo lammen sig en "hurrebuss" av fårets bakfot så de "trillade" ikring. När det varat några dagar ansåg ju lammet som i början bäade med sorgsen stämma vilket ej besvarades av modern det var lönlöst att försöka dia sade de gamla.

Ibland gingo fåren också lösa utan tillsyn inom gärdesgårdsinhågnader. Då hände det ofta att ett gammalt "inpiskat" får började att "kravsa" sig över varefter hela hjorden strax följde. För att hindra detta sattes det en s.k. "hovnicka" på dem. Det var ett hemflätat rep som bands från fårets "böjel" ner om foten mellan översta och nedersta klövarna. Hjalp icke deta så fick de en trähilla som bands ovan till på framfötterna.

ACC. NR **M. 10536:20.**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

När säden var höstad hade ju vaktegossen att åter taga hand om fårahjorden och vakta densamma på stubbåkrarna der de gingo ute och betade ibland ända in till julen allt eftersom vintern var blid.

Nu var det också, under efterhöstbetet, rätta tiden att samla vinterförlag av syltemjolk och derfor voro de mycket noga med mjölkningen. Denna utfördes för det mästa av flickor vilka skulle lära sig till med att mjölka får. För det mästa stodo fåren själv stilla om de ej så gjorde måste det ju någon gå med att hålla dem. När de själva mjölkade sutto de bakom (således ej vid sidan som när kon mjölkas) och höll med vänstra handen i fårets vänstra bakben och mjölkade den feta mjölken två gånger dagligen i en liten nätt träspann. Gåtan om fårmjölknigen lyder sålunda:

"Sex ben po backen

Hoed forre hoed bag

o rumpan (ibland ett fulare ord) po nacken ?"

Vinterfodringen bestod av det s.k. skrammelbosses av rågen samt "ärtaboss" och torrvalles hö vilket utdrogs av stacken med en hökrog som liknade ett spjut med hålhak. Således var det ju ganska skralt, men de fingo genomgå massor av halm och dess stubb begagnades i gammal tid till elda i bakugnen och inmurade pannor m.m. Någon kunde ju visserligen hava något grönhöstat löv-

ACC. NR **M. 10536: 2/**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

foder också och dessutom skulle de hava ett gott s.k. sleke att slicka på vilket var gjort av salt och trätjära m.m. vilket jag alldeles glömt hur det bereddes.

Fårhuset måste vara ljust ty annars föll ullen av under vintern vilket också hände ifall de fodrades med havrehalm.

Mot fårskabb skulle det sammanblandas i mjöl och vatten samt givas in så stort som en äggagula om dagen i sex dagar av följande. 8 lod svavel, 8 lod lagerbär, 4 lod antimonium vilket sönderstötes och blandas. Efteråt smörjes fåret med $\frac{1}{2}$ lod ter-
pentin blandat med $\frac{1}{2}$ lod bomolja i sex dagar. Efter mors morboror Jeppa Nils anteckningar.

Fåren klipptes två gånger årligen i maj och september. Före klippningen tvättades de alltid i gammal tid ty då ansågs ullen bliva bäst blev han tvättad sedan den klippts sades det att den blev "loddred".

Fårtvätten tillställdes alltid efteråt en linnetvätt vars lut tillvaratagits för att efteråt kunna tvätta fåren dermed. Den värmdes nu till lagom värmegrad och slogs upp i det stora tvättekaret varefter ett efter annat av fåren tvättades deri. Så snart ett var rentvättat i lutkaret togs det upp och lades i ett annat stort kar med ljunt vatten vari de åter gnuggades tills all lut var av ullen då fåret slapps ut på gården i solskenet

ACC. NR M. 10536:22.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

att torka. På så vis genomgick hela fårskocken och de äldre voro ej alls motsträviga deremot som de yngre.

Sedan fåren så om ett par tre dagar voro riktigt genomtorkade i ullen skulle de klippas. De togos då in, allt efter som de skulle klippas, i ett rum ofta i dagligstugan eller annat passande rent rum t.ex. en vagnsport o.d. Här var utbrett ett lappatäcke på vilket de slogos ikull och bands om båda framfötterna och ena bakfoten. De lågo i allmänhet stilla varefter klipperen tog den hemmasmidda nyslipade saxen och först tigande klippte ett kors i pannullen mellan öron och ögon. Denna ull som klipps av i korset stoppades sedan tigandes i fårets mun varefter det sades:

"Kom igen ti åre
me dotter ve låre
o det stor päls fåre."

Då fåret kunde tala sade det till klipparna:

"Klipp mi höst o vår
Men aldrig mitt bringe hår."

Sedan börjades klippningen på den lösa bakfoten och fortsattes vidare över hela översta sidan tills ryggen var nått överallt varefter fåret lades om på den klippta sidan medan den andra på samma vis klipptes jämt och vackert utan hack och hål ty det ansågs för en stor skam, och de gamla gummorna voro mycket förmanande mot de unga ogifta flickorna att de skulle akta sig

ACC. N:R **M. 10536: 23.**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

noga att de ej klippte hål i fårets skinn, då fingo de en man som högg och slog dem. När man klippte skulle man nog avplocka all dålig ull å fötterna och buken och lägga i en särskild ullkorg. Denna ull kallades plocketo och derav gavs till alla tyare ja t. o.m. länsmansfruen och kronofjerdingsmannens fick nöja sig dermed. Själva pälsen skulle man däremot klippa riktigt grant av och efter hands lägga om den så att då fåret var klippt på både sidor skulle den kunna upptagas i den avlånga av skalade pilevibrar vackert hemflätade "tokorren". Den klippare som ej hade pälsen hel och jämn ansågs för en dålig fårklippare.

Framtidsullen ansågs ju vara betydligt sämre och kallades ofta för "tolodd", men höstullen var ju av prima beskaffenhet och kallades för "to".

Fåren skola klippas som ordstävet lyder:

" I pinges ny

O mickels när"

Således på våren (sommaren) då månen är i tilltagande efter som de då skulle vara ute i solen i ljuset men på hösten i nedandet på grund av att de då skulle vara i hus och mörker.

Barnlek. Flickor brukade också under sommaren leka att de mjölkade. De största flickorna hade till sinakor den stora röbynkan(en rumesart) vars fröspirer som de avrepade eller mjölkade.

ACC. NR M. 10536:24

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

De mindre flickorna hade deremot till sina får den s.k. "veje-
bresblas" (en plantagoart) växten med långa odelade och tätsatta
fröspiror med rödbruna små frön, vilka de mjölkade. Mjölken (frö-
na) togo de ju med sig till sina i fyrkanter på marken av stenar
byggda hus.

Julafton skulle fårhuset stålas genom att ett stämjärn in-
slogs över dörren i fårhuset.

Svinen och dess skötsel.

Hur länge svinet funnits i dessa trakter är ju svårt att säga, men att det varit i många tusende år är ju alldeles säkert. Under det stora världskriget då det blev så ont om eldbrand och torftagningen åter påbeganntes här och var i glömda bäcken påträffades det i Domme i Fru Alstads socken ett torfskikt cirka 2 meter djupt nere i den fastlagrade torven ett vildsvinskranium som är över $\frac{1}{2}$ mt. långt och dess betar i ovankäken är 3 cm i diameter. Således har det varit ett riktigt praktexemplar till "orne" när den enligt *pollen* undersökning för över 9.000 år sen, vandrade omkring på dessa orter. Han hade ej gått ner sig och blivit med detsamma övertäckt utan han hade legat ovanpå så att dess ben voro omkring spridda och dessutom är själva kraniet gnagad av gnagare och betarne voro också av när det fanns. Man kan ju härav få klart för sig att det är lång tid sedan det levde eftersom det sedan överväxt och lagrats sig ett två metrs mäktigt torflager der över. Det intressanta fyndet är i min samling på Trelleborgs museum. Lunds Zoologiska museum äger ej så stort och vackert vildsvins kranie.

Att den gamla tamsvinsrasen härstammade från ovannämde vildsvinsras vars skelett finns begravde här och var i mossar är ju icke otroligt. De svin som för en 60 år sedan allmänt fanns i orten voro ju helt annorlunda i kroppsformen än nuvarande.

ACC. NR M. 10536: 26.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Dels hade de längre ben så att de lättare kunde ströva omkring. Dessutom voro de liksom ovan omtalade svinskalle försedda med ett långt spetsigt tryne och försedda med rätt stora hörntänder. De hade dessutom ofta stora nerhängande öron eller s.k. "slakören" samt ofta liksom fåren två "drivla" (ett par skinntappar i form av fårspenar) under halsen. Dess färg var dels vita och svartbrokiga dels också röda, svarta och vitbrokiga, enbart vita voro nog sällsynta. Denna svinras var så hårdig att den utan vidare kunde gå ute i ollonskogen hela vintern och suggorna grisade i smällkalla vintern t.o.m. i bo som de själva byggde åt sig av löv i någon gömvrå samt på våren komma fram med en tio stycken grisar, vilket de gamla ofta omtalade.

Den gamla svinrasen var mycket lätt att underhålla och var ej kinkig på födan vilken ofta bestod för "ugångssvinen" av agnar och vatten samt "slabba" av svinatunnan som stod i köket och vari allt matavfall slogs. Med "ugångsvin" menades de som bodde i ett stenbo som ovan omtalats var uppfördt i en hörna av "fehavens" stengärde och överlagd med en halmbunke som tak se fotografiet i S.H. sid 548. femte uppl.

När man kallade på svinen sade man gris, gris, gris samt bakefter när det var fråga om mat till dem en smackning vartill man ej kan stava ty det är tydligen ett tusenårigt ord som är äldre än vårt skrivspråk. När svinen kunde "snacka" sade de:

ACC. N:R **M.10536:27.**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"Fö mi i hela Blie o hela Thor
sien sätter ja säl min tryne i jor."

Blie = febr.

Under sommaren hade vaktegossen att tillika med får och gäss beta svinen på trädesåkrarna. Fanns det då någon gammal torvgrav trivdes de förträffligt der de i gyttjan gingo och åto dels vattendjur dels och säv och knäcka rötter tills de blevo mätta varefter de lade sig först på ena sidan så på den andra i den svartaste och tjockaste döngan de kunde påträffa och här mädde de som ordstävvet säger "som en prins i en gåseredde" ty de lågo stilla och sovo under hela den varme tiden på dagen med mera än halva kroppen nere i gyttjan ibland syntes bara själva trynet ovan vattengyttjan. På detta vis kunde de ligga i timvis och "gassa sej" i solskenet. När så hände kunde vaktegossen hava tid att också taga sig en lyr någonstädes å en lugn plats.

Så snart säden var inbärgad drevs svinen ut i stubbåkrarna der de voro raska att renplocka marken från spild säd och ax. För att de ej skulle springa ifrån vaktegossen klassades de på så vis attⁱ ett järnknäppel om halsen hängdes det en 3-4 cm lång och 1 cm tjock tråkloss med mårna och ring på mitten så att den hängde vågrätt mitt för fötterna.

När de gått en tid på stubbåkrarne och de började att bli renplockade från säd var svinen halvfeta. Man avskilde då de som

ACC. NR M. 10536: 28.

LUNDS UNIV.
FÖLKMINNES-
ARKIV

skulle slaktas för året och instängde dem i ett hus der de vidare fodrades med så många ärtor eller också kokta potatis och säd i sammanblandelse, som de kunde äta för att de skulle bli riktigt bra när det blev tid att slakta julegrisen. De fodrades också på slutet med s.k. "svinaskråning" grovmalen säd av korn och ärtor. Så snart de voro insatta på detta vis kallades de "fedesvinen" och det var kanske ej orätt då de vid slaktningen ofta lemnade ände till "Attan potter fitt" vardera, då ansågs de ju också vara fullgoda.

Ärtafläsket ansågs för att vara det fastaste och bästa och då det var kvarterstjockt så var det prima. Potatisfläsket var sämre och ollonfläsket ännu lösare men sötare och gott. Numera skall ju slaktsvinen icke vara så stora och feta ty då vill stadsbon ej äta av dem.

Före enskiftet hölls det ju utom byatjuren även en byorne (fargalt) som var gemensam för hela socknen. Efter enskiftet då gårdarna blevo spridda var det än en än en annan som hade någon fargalt. När soen blev ornvill togs den till betäckning och i äldre tider var det många som samma dag gjorde en skåre innerst på sin vänstra tåmnagel och då sedan skåran var nära utvuxen var det tid att suggan skulle "farja".(grisa)

Ett tecken till att tiden var inne för suggan att farja var när hon började att bli orolig och "drog boss ti ridde".

omkr. 16 cm

ACC. NR M. 10536:29.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Hon tog nämligen halm i munnen och lade den i hög vilken hon jämnade med framfötterna. Hon skulle då hava kort halm så att hon ej insnärde grisarne i densamma och på så vis låg dem ihjäl. Var det en ung och orolig sugga måste man alltid övervaka henne samt hjälpa de nyfödde grisarne till rätta så att de kommo att dia och bli uppvärmda. Ja ibland kunde det t.o.m hända att de i gammal tid om vintern måste tagas in vid kakelugnen för att uppvärmas. En gång har jag sett en hynda tog sig fostermoderskapet på för en kull grisar och låto dem dia samt värmdde upp dem. Detta fall är ju ej allmänt förekommande utan en tillfällighet.

Blev det fler grisar än suggan hade pattar (spenar) måste de övriga se på medan ~~de~~ alla de andra diade sig mätta och sen se till att de fingo något bakefter. Dessa blevo alltid "knötta" och måste fodras särskilt med söt mjölk.

När grisarne voro ett par tre vickor gamla måste man efterse om de hade s.k. "edertänn" vilka måste avklippas annars sargade de moderns spenar och trivdes ej. Orngrisarne kastrerades när de voro 4 vickor gamla. Sex vickor gamla voro de färdiga att skilja från dien och uppfödas på mjölk och sädfoder.

Grisar bör helst gillas i nedannet och om de inte kan få blodet till att stemme så gack ut i ängen och skär dig tigandes med din lommekniv en trekantig svärtorv å en ål (en gräsmark som aldrig varit odlad) gå sen hem och låt blodet droppa på torvens

ACC. NR **M. 10536:30.**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

undersida varefter du går ut och lägger den på samma ställe och i samma väderstrick som den förut legat varvid en besvärjelse skulle läsas -(annars tigande) men den minnes jag ej.

Husmännen köpte varje framtid sig en gris i gamla dagar som de skulle uppföda till julagris. Under sommaren uppfödde de den på dikesvallar. När husmännen skulle handla sig sin gris synades den riktigt ty de hade i gamla dagar särskilda tecken på vilka som skulle bli de lättföddaste och fetaste. Sogrisarne voro ju nog både lättföddaste och blevo också fetast om de bara inte blevo brunstiga ty då kunde de stå i flera dagar och ej äta. Visserligen fanns det ju råd för detsamma ty de kunde ju kastreras, men då skulle de ju vara rätt stora. Jag har som tre årig 1872 en gång sett att Petter Snitt kastrerade en "gylta" (en halvvuxen sogris kallades gylta) men sedan hon kastrerats hette hon "en snitta", en kastrerad orne kallas ju en galt") på gårdsplatsen härstädes. Då drängarna slagit gyltan ikull tog Petter Snitt och skar håll på sidan i ljumsket och stack in högra handens pek och långfinger och tog något ut ur grisen. (äggstocken) och slogg smäll med handen så att det flög bort i gården. Sedan smet han smör och salt i hålet och sydde huden samman varefter det hela översmetades med trätjära. Sedan vände drängarne grisen så andra sidan kom uppåt varefter den behandlades på samma vis. Grisen led visst icke någon skada derav utan växte och trivdes förträff-

221

ACC. N:R M. 10536:3/

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ligt och blev mycket fet. Jag minnes, och kan se detta djurplågeriet, som om det hade hänt i går.

Genom detta kom man ju långt från ämnet om husmännens tecken. Som de ej kunde tänka på att få någon snitta så ville de ju helst hava en galtgris. De sömlaskulle bli bra fetegrisar, skulle vara långa och ranka i kroppen samt dessutom en s.k. vänstergris. Härmed menades att den skulle slå "rompekrylen" vänster om. Högergrisarne blevo ej så bra. Om dessa rompekrylingarne var det förr en mycken rolig historia som en vaktgosse omtalade för mig på 1870 talet då jag gick hos honom då han vaktade. Det var en bonde som hade en hel del magra svin vilka skulle på ollonbete. Bonden träffade då pocker och fästade honom till svinehöre mot en lön av alla de svinen som hade stackrompa då det var tid att slakta dem då de blivit feta på bokollonen. Bonden förbehåll sig själv alla kryllrompade vid slaktetiden. Pocker drev med glädje ut hela den stackrompade magra svinahjorden i bokskogen och passade dem väl der det var gott om bokollon. Men o ve ju fetare svinen blevo ju värre kryll slogo de på sina rompor och när tiden var inne till julslakten voro alla ollonsvinen kryllrompade. Bonden som på så vis lurat pocker tyckte likväl att han borde hava något för sitt besvär och passade på att dagen driva en ben- eller "skingtorr" gammal grisasugga i skogen vilken hela dagen förföljde den lede och visade honom att hon var stackrompad och

ACC. N:R M. 10536:32.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

tjenlig (ornegalen) Hon blev pockers tribut när de dagen derpå skulle dela svinehjorden.

I äldre tider hade alla husmän i byarna en gris som skulle vara julegris. Ja. t.o.m. skräddare och sömmerskor hade sin gris som de ofta medtogo på sina vickolånga arbetsbesök i gårdarne der de då fingo föda grisen också. Swin rim:

"Soen sto på järedx)
satte rumpan rätt i väred
grisarne kom rännanes
me rumporna so spennannes"

x) ett jord "die ej dike ty der är ju en grävd grop.

Ållonfläsk.

Den tjugofemte juli kommer st: Jacob med ållon på ett skogs-träd och då kan man redan bedöma hur ållongrisen skall bli till jul. Detta ållon svinfoder spelade ju förr en stor roll.

Jag har som ung smakat sådant svinfläsk vilket jag minnes vara mycket sött och godt men väl löst och grynigt.

De gamla brukade att säga att man kunde äta bokållon tills man blev full (rusig) Ållonsvinen påstods också säga (Hans Anderssen) de gamla vara halfrusiga då de gingo i skogen ty kom det en som hade en hund med sig blevo de ursinniga och rusade på hunden.

ACC. NR M. 10536:33.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

och om den sökte skydd hos sin herre var ej heller han säker för ett sidohugg av deras (ornas) långa tänder.

Det låg alltså säkert också någon sanning deri att ållonen voro rusgivande. Just utaf denna orsak kunde, sade de gamla, svinen gå ute i skogen i smällkalla vintern. Numera förekommer det ej mera att bönderna här från orten släpper svin på ollonfetning, men jag har som ung talat med dem som haft. Ja de omtalade t.o.m. att suggor gömde sig undan och kom fram med grisar som de fått ute i rämnor i skogen i vilka de byggt sig läger utav torra boke-löf som de sammanburet.

Att de gamla hade avsky för att äta hästakött hade sin orsak derav efter vad en vaktegosse berättade när vi gingo och vaktade på 1870 talet. Han berättade att Jesu utdrev en gång en djävul och den trodde sig skulle springa i hästen men kunde ej utan sprang då emellan hans fötter varvid hästen blev bränd på insidan av alla fyra benen der det äro fjälliga hornskorpor. Då han inte kunde komma in och gömma sig i hästen gömde han sig i svinet som därför blev så varma att de springa ned och rota ner sig i torf-grava "döng" (dyng)

Kaniner och Marsvin.

funnos även på ett och annat ställe redan på 1870 talet. Kaninerna voro svartvit brokiga och ej så stora som nuvarande

ACC. N:R **M. 10536:34**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

tamraser. Folk hade likväl ett stort besvär att hålla dem instängda i de tider ty det fanns ju inga ståltrådsnät och i husen grävde de sig under grunden ut i det fria der de åto t.ex. all kål. Folk i allmänhet voro ej vidare förtjusta i dem och en del hade t.o.m. avsky för att äta dem ty de kallade det för "kattakyd." Marsvin hölls bara för rolighetsskull.

Gödselvården.

Gödselstaden eller "middingen" var ju alltid belägen mitt för stalldörren och under öppen himmel. Som den i allmänhet ej var stensatt blev den ju år efter år allt djupare och på så vis uppkom den s.k. "korran" vilken fylldes med vatten. I dessa hålor samlades ju såväl häst som kospillningen för ett helt år innan den på sommaren utkördes. Så snart vårtorkan började att taga till skulle de i gamla dagar varje dag påösa gödseln utav det i korran samlade gödselvattnet och urinen. En del hade den åsikten att gödseln derav skulle bli bättre andra voro av motsatt åsikt och ville blott att stallspillningen för varje dag skulle väl sammantrampas i ej för tunnt lager så den ej blev uttorkad. De påstodo att den seden att dagligen ösa vatten på "gödseln så att det åter avrann var en stor misshushållning ty vattnet urlakade, gödseln alldeles och gamle smed Silov kallade vattnet som så dag efter dag rann genom gödseln för "Jesper Hans öl."

Fåragödseln deremot fingo nästan alltid ligga inne för hela vintern och utåktes på marken med detsamma den uttogs.

Samma förhållande var det med hönsgödseln vilken ej värderades vidare och ofta begagnades till att övergöda ängarne med.

Gödseln utköres.

De gamla ville visst icke köra ut gödseln om vintern och

ACC. NR **M. 10536:36.**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

låta den ligga och urlakas av regn och snö eller soltorkas. De påstodo det vara en stor misshushållning. Gamle "Isak" som varit lantbrukare å nr. 13 Fru Alstad (före min tid) berättade för mig på 1880 talet att bönderna skulle inte köra ut sin gödsel för än på högsommaren och genast nerplöja densamma undantagandes det som behöves till något grönfoder, vilket var helt litet i de daggar. Man fick likväl ej köra gödseln under "Starrbraket" (då starrongarne någon dag i juni-juli månader flyga med boller o brak) ty då växer det därefter intet annat än ogräs. De skulle ej håller åka gödsel Helige lekamens dag som är tredje torsdagen efter Trefaldighetssöndagen och ej heller dagen efter midsommardagen ty båda dessa dagar äro helgade så att intet illaluktande får förekomma sade gamle Isak och gjordes det likväl fingo de ingen säd derefter.

Innan gödseln utkördes skulle trädan sedan den på försommaren var avbetad av gäss, får och svin vara som di sade "opptad" vilket betydde att den skulle vara med plog "oppbrydden" ty det kunde ju knappast sägas att de hade plöjt den upp ty tröplogen med sitt starka anspann var ett dugeligt redskap ehuru tungt och klumpigt att s.k. bryta upp den torra sommarträdan. Den var ju mycket klasig vilka måste sönderslås med "träköllor". Sedan passades det på då det kom ett gott åskregn varefter den blev fin och myllig då den strax efter blev harvad och tromlad.

ACC. NR M. 10536:37.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Nu var trädesjorden tjänlig att mottaga gödseln. Trädan införades då med ett årder i åtta steg breda ryggar, å vilka det gödslades rygg efter rygg. Husbonden gick före och gjorde med en spade eller grep ett märke på mitten av ryggen. I varje sådant märke skulle sedan "körre - pogen - gräbban" uppslå och avkasta en s.k. "gompekärre" gödsel då som i älsta tider alltid gödseln kördes med "gompekärror". Drängarne stodo då i "møjmiddingen" och lassade "möjed" och den minste pogen eller också en flicka körde "mellomkärren" (betyder den kärre som alltid i tur och ordning - gick mellan den å vilket det lassades i gödselstaden eller avkastades på trädesryggen). Sedan man då hade åkt ut så mycket så der var till en halv eller hel dag att driva ner spändes det i början av ett nytt "mål" (ett mål betyder den tid man kör med ett par hästar mellan ett par måltider utan att hava spänt dem från och satt dem på stall) för - (i äldsta tid alltid år men sedan blev det s.k. nr. 13 plogar för en sådan) ett årder med vilket gödseln "nerdröfs" men ej för djupt ty då sänkte man den sade de gamla dock skulle den ner i jorden så att den ej låg och torkade i solen. Det var just av denna orsak att den plöjdes ner efter hand.

Så fortsattes dag efter dag tills att gödseln var utkörd och "nordröfven" Den siste dagen man åkte gödsel var det liksom ett "möjgille" vilket bestod deri att den väntade goa äggekagan

ACC. N:R **M. 10536:38.**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

då skulle ätas till middaftan och den skulle vara riktigt god och väl bakad me gott sking "po bejja sior". Dessutom skulle de hava "sköflesuppen" (liksom det alltid efter sädesuppmätningen togs s.k. målesypp en extra för dagen utan de ordinarie som alltid vankades vid styva arbeten). Så snart "møjmiddingen" blev rensköflad och allt var pålassat "gompakjärran."

Före prästelöneregleringarne skulle all byens åboar och dito alla husmän på en dag ut och köra gödsel för "prästasjälen" på det han skulle sörja för deras själar sade de gamle, men trodde att det var för att han ville hava gjort sitt arbete gratis mot ett möjgille.

Då de nu alla voro samlade hos prästen bestods de i de flästa fall ett s.k. möjgille för att de skulle få utträttat mera arbete. Möjgille bestod uti "milkesöddergröd till middag och plejelfisk till midafon jemte prästebrännevin som ansågs vara bättre än annat ty de hade ju bättre råd att bränna gott brännevin. Prosten B. Santesson klagar i sin tillträdessyn 1776 att det ej utkörts gödsel av åboarne på 4 år så det var så mycken gödsel hopad vid prästegården i Västra Alstad så att det ej nu var någon möjlighet att få dem att köra ut så mycken.

Senare börjades det också att utköra gödseln med vagn s.k. "møjvogn". Detta skedde redan 1882 ty då var jag en dag nere hos Ola Blixt och såg på hur han med en s.k. trädgrepp lassade på en

ACC. N:R M. 10536:39.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

möjvogn. Jag tyckte att lantbruksarbetet med ett sådant verktyg var farligt, men han svarade (vilket jag minns som om det hänt i går) att det var en mycket lätt och bra grep han hade (jag har den ännu) och tog den ena stora "grefullmøj etter den andre" och lade i vagnen.

En möjvogn bestod utav en omsatt hästevogn med en helbotten och en s.k. möjhilk vid vagnens vänstra sida, men vid den högra var det tre lösa bräder till stöd. Då de nu voro utkomna på trädesryggen med detta möjlass togo de och satte axeln till den översta brädans bakre ända och upplyftade densamma mitt för ett märke som var gjort utav husbonden som ovan omtalats. Här togs det nu med en grep i hackeform och drogs av så mycket gödsel som motsvarade en gammal "gompekärrefull." Sedan kördes det till nästa märke der den andra brädan upplyftades och avlastades på samma vis och så till tredje märket der den sista brädan avlyftades och rästen av gödseln avrakades. Sedan lade de alla tre bräderna på vagnsbotten med utsidorna uppåt och satte sig där medan de körde hemåt i trav till middingen och under tiden sutto de och dinglede med fötterna mellan hjulen. Jag har aldrig vågat att köra på det viset som det kördes allmänt på 1880 talet

Nu var gödseln utkörd och derest inte far sål hinde med att göra märke och sprida ut all gödseln som var en omöjlighet så måste minste drängarne hjälpa till medan den störste nerplöjde

ACC. N:R M. 10536:40.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ty den fick ej ligga och torka.

Märjlingen.

Som kallades "majla" var en nyare jordgödning som först infördes efter enskiftet på förra hälften av 1800 talet. Den första här på orten som märjlade var Tysken Pegelow å Minnesbergs gård. (den gamla Båtagården i Sjörup, Västra Alstads socken) Tysken Pegelow hade rymt, eller gömde sig undan, från de Tysk p Slesvig-Holsteinska och Danska krigen 1848. Han skulle då enligt vad de gamle berättade hållit sig gömd i grus och lergravar i Minnesberg och Mariebergsskogarna, der de buro mat till honom. Huruvida han där upptäckt märjeln eller det var i gravar som han tagit kan jag ej nu säga men nog av han har varit den förste som började med "majlingen". Då bönderna sågo hur gott resultat det gav så blev det allmänt intill mitten av 1880 talet.

Märjeln bestod av den kalkblandade gul = hela den djupare liggande blåleran. Dess godhet - om det var lönt att taga den provades genom att utslå kungs (=sked) vatten på torra lerstucken som råa upplagts och soltorkat. Fräste de då och jäste mycket var det god och bra märjel som lönte sig att kringköra på åkern i synnerhet å paltajorden var den bra ty den gav då styvare och kraftigare säd.

Märgelgravarne togs då der det var bra märgel hälst i en backe der det kunde köras ut från ena sidan utan att det blev

ACC. NR M. 10536:4/

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

för styft för hästarna. All mylljorden undansluffades då och sedan var det ju att gå inåt backen och snett neråt mot djupet dock ej brantare än en häst kunde draga upp en "gompekärre" majel. Desto djupare man kunde komma ner desto bättre blev märeln. Då man var kommen så djupt att det kunde kullslås "magelbrinkar" av 3 - 6 alnars höjd var det lättare att lassa ty i denna märjelbrink fall slogs den sönder så att det var ej så svårt att lassa den. Att kullslå dessa märjelbrinkar var deremot ett vanskeligt göra och män äro dervid ihjälslagna. Man skulle nämligen först mina under dem nere vid bottnen cirka en och en halv aln (omkring 1 m.) in under brinken för att den då ej skulle falla i förtid så lämnades det tre s.k. "födder" av $\frac{1}{2}$ alns bredd kvar till stöd. Den ena satt på mitten under bänken och dito en vid varje ända ty vid ändarna skulle det också huggas gluffor in i brinken lika djupt eller långt som det minats. Då detta var gjort så ställdes det en pålitlig person att stå vakt uppe på banken för att efterse om den slog sprickor då ögonblickligen hans varningsrop ljöd medan minaren uthögg de tre "födderna" varav först den mellersta. Ibland stod brinken så stark ändok stöden voro undanhuggna att den måste fränkilas med järn och "träblöjder." I balnd deremot gick den av sig själv innan födderna voro uthuggna riktigt och då gällde det att vara "rapp i hasorna" då väktarns rop ekade ty annars var minaren "dödens kattonge". I flesta fall kom han undan med hackan ofta sönderslagen och själv stod han ofta på huvudet

ACC. NR **M. 10536:42.**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

av det starka lufttrycket. En hög och stor bänk vållade då den slog över ända, men kom han ej tillräckligt undan var han ju döden viss. Såvida märjelbrinken nådde mer än fötterna.

Ett guds underverk skedde i Alstadsgården år 1862 då en mergelgrav upptogs strax i närheten av nr. 2 Fru Alstad. En arbetare vid namn Hans Heljesson var just i lag med att undanhugga den mellersta fotstötten på den 7 alnar höga brinken som innan någon visste ordet av lossnade och slog över ända innan Hans Heljesson kom undan. Mitt för mergelbringen satt det en mycket stor jordfast sten kvar i kanten. Denna sten hade hållit så kraftigt igen på mergelbringen att den drog ett stort runt hål i den så att dess massa lade sig baklänges neråt den fallna brinken. Den fallande märjelbrinken omringade Hans Heljesson alldeles och alla trodde honom vara krossad men han hade alldeles oskadad fångats av det stora hålet som den store stenen gjort i brinken då den föll. H. Heljeson störtade likväl till jorden utav det starka lufttrycket och tätt intill hans huvud låg det en stor sten. Han blev ju genom ett underverk alldeles oskadad men likväl illamående så att han måste skjutsas hem men om ett par dagar var han åter i märjelgraven.

Vid andra tillfällen omtalas att mergelbrinkarna slagit dem så att både hjerta och lungor fluget av kroppen. Ändock det var hugget gluffor vid sidorna kunde det likväl hända att mär-

ACC. N:R M. 10536: 43.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

jelbrinken delade sig på mitten och svängde sig utåt vid sidan varför det alls inte var rådligt att söka sig dit utan det säkraste var att komma så långt undan att den ej kunde nås.

Någon gång ville ej alls märjelbrinken gå över ändock der var riktigt underminerat och löshuggen samt även fränkilad utan han "pladask rätt norr oy satte sig". Det blev då ett fasligt arbete att få den att gå över ända. Så snart den var fallen var det ju att lassa på märjelskärren av vilka en alltid skulle vara tillreds i märjelgraven medan de andra kördes och tömdes. De avtömdes i en viss ordning på en åtta steg infärad rygg slogs det upp så tät med märjel så att när hästen trampade med framfötterna i den framom liggande var det tid att avstjälpa den man hade till lass. Det var ju ett styft arbete men var på beting så att märjlingsmännen hade visst för varje "gumpekärre" de lössade nemligen 2 å 3 öre.

Drängarne hade också extra betalt för varje kärre full de lassade utöver 200 per dag på två drängar hade de 2 öre kärren de höllo därför på ända till kl. 10 - 11 på kvällarne och lika länge måste körepogane vara med ty annars vankades det på örat.

Då nu lotten var märjlad spändes det för en plog med vilken man körde på varje rygg och plöjde märjelbunkarne sönder så att sommarsolen kunde riktigt torka klasarna ty det dugde ej att nerplöja dem "råa" (de kallades råa så länge de ej varit riktigt

ACC. N:R M. 10536:44

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

genomtorkade) ty då gjorde de ej någon verkan på jorden av den orsak att de ej söndersmulades och blandade sig med åkerjorden. Då de så voro riktigt genomtorra och jämt utbredda på åkrarna blevo de nerplöjde.

Märjlingen är nu ett minne blott och jag har bara som mycket ung sett det. Märjlings orstävet lyder:

"! Magling gorr ria föräldra
men fattia barn"

Ty efter märjlingen som strax gav rika skördar blev jorden liksom "trött" (brött) och gav mycket dålig gröda om den ej gödslades mycket.

ACC. NR M. 10536: 45.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Anghösrifningsgata.

Flickan gick i bara särken och räfsade hö då en ryttare
kom ridandes, han sade då:

"Si goda flicka lilla
i särken den vita
Får jag sätta min klippare dit.
Nej inte inu for allt e förbjudet
men vänta tills jag får klådd
o räfven o red kontan min
So bler der opplad for alla"

En annan lyder:

"Goda flicka lilla
I särken den vita
Får ja setta min kokelililate
i din kokelyra ?
Nej inu e den luden
o alltso förbjuden
När den blir skallen
Sk du få komma me dina alla.

När hon fick räfsat höet så kunde ryttaren få lov att släp-
pa sin häst på betet. Uttydningen lika för båda gåtorna.

ACC. NR M. 10536:46.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Hörodlingen var ju urgammal på orten ända till 1870 talet då det sett sina glansdagar och då 1880 talet var till ända luptorde också linodlingen vara ett minne blott.

Då det stora världskriget utbröt blev det med ens hörodingar i stora arealer t.ex. på Grönehill i Grönby der det odlades ett år i 18 tunnland Nu odlades det dock icke för tågernas skull utan det var för oljans skull som skulle vara till smör? sades det då. Ivar Kristersson Lilla Alstad hade då en 7 tunnland hör vilket han tröskade med ångmaskin och begagnade tågerna till bethögstäckning. Ja så kunde det misshushållas med guds gåvor.

Hören såddes på våren och dröfs i likhet med korn ned med årder. Dess såningstid var när päronträdet blommade och på en kvadrat utav tre famnars sidor utsåddes det ni kappor hörfrö. Denna Denna kvadrat tre famnar blir 9 alnar sidor och rutan är ju 9 kv, famnar eller 36 kvadrat alnar. Troligen någon betydelse på sitt i tre delbara tal.

Man fick ej kalla det lin för än det var "bryddet" ty då var det ej tur med hören.

För att få lång och vacker hör fanns det många medel. Man skulle taga tre nypor jord på kyrkogården och så ut på hörlandet. Då mannen sådde hörfröet skulle han helst hava det i sin hustrus förkläde eller och i en annan gift kvinnas. Det kunde också gå

ACC. NR **M. 10536**: 47.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

att hava en ogift kvinnas förkläde men då skulle hon vara en fullkomligt ren mö ja inte en gånge vara "kattefjöled" (menas att en man "fjölat töjed"). Dessutom skulle det ju också finnas ett hårkokt ägg i bland hörfröet. Denna rena mö skulle också gå så-kast för mannen. När det bara var en tre "nifvefulle" frö kvar så skulle mannen gå snett in mitt på hörlasset och snurra sig rundt på högra klacken och på så vis sprida ut det fröet så långt han kunde och samtidigt säga "So lång hör". Sen skulle både gå tigande åt var sitt håll och sätta sig och vätta (pissa) på hörsticket (hörlannet) (vilket skulle giva upphov till att hören skulle bli lika lång som avståndet var emellan dem.

I äldre tider hade också tjensteflickorna hörland som de själva skulle hålla rent. Störst tösen hade alltid två- och minst pigan en kappas utsäde. Utav detta skulle de också i likhet med drängarne utav deras sädeslön giva tionde till "prästasjälen" som de sade.

Hör gåta:

"Grönt do de väx
Stuft do de står
o alla fina flickor
Har de nån gång mellan sina låar."
Hör - lin - särken.

ACC. NR M. 10536: 48

Välgåta: ~~10536~~

" Løjte po låren
o skill håren
o stick rätt ing i fjumsan."

Väva vadmäl.

Mannen kom hem me sin stufver bass
O hängde den po kvingans lönfjäs
Lönfjäs börje o hoppe
O stufverbass o droppe
O do sa kvingan la lår skilla hår o picka po men de står.

Uttydning: Mannen kom hem med sin styvfrusna kapprock som han
hängde på kvinnans väv. Den började o hoppa efter som hon vävde,
o etter som kapprocken töade i rumsvärmen började den o droppa.
Kvinnan lät fotsporren i väven skilla skäl i vadmalsräckan och
slog med slabored medan skälet stod i räckan.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. NR **M. 10536: 49.**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Ängsköttelsen och slåtterarbetet.

I äldre tider fanns det ju också en massa ängar i Skytts härad vilka under de senaste åren nästan alldeles utdikats och uppodlats såsom varande den bästa jorden. De gamla voro ju deremot mycket förtjusta i sina ängar och vårdade dem mycket så t. ex. uppdämdes vattnet varje vår så att ängen blev väl översilad och när så gräset skulle börja att växa jämnades all mullvadshögar och annat omsorgsfullt

Då vårsäden begynnade gå i ax var det tid att tänka på slåtterskäraren eller "ledonen", ty då var gräset färdigt för att som det kallas "slå". Derfor heter det när axen börjar att synas i kornet:

"Ser du ett ax skall du närma dig
Ser du två ax skall du gå,
Ser du tre ax ska du springa till ängen.

En annan som de gamle sade lyder:

"När du första kornaxet ser
Tar du av pinnen pian ner
När flera ax emot dig ler
Skynda dig då att slå gräset ner."

Den nionde juli kommer Cyrillus med slåtterlien och då är det hög tid att "slå gres".

ACC. NR M. 10536: 50.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Hugga gräs kallades att "slå gräs". Utkommen på ängen skulle man innan man började hugga (innan klövervallarna kommo i bruk var ju detta årets första hugge, således en gammal sed som levat kvar) först taga upp lien och tigande blåsa i dess egg så skar man sig ej under höstarbetet. Sedan strykes den med strykspånen åtminstone tre gånger vilket skulle ske varje dag innan arbetet började och likaledes då man slutade och gick hem under hela hösten.

I gamla tider skulle oxarna i synnerhet under det stränga vårarbetet utfodras med hö och det ansågs ju vara som kärna både strå och ax och det slapp man ju att tröska som säden måste och kreaturen skulle ju hava något gott foder ändå och höet blev ju ej heller uppåtit av möss. Man kan därför ej undra på att ängarna och betet värderades mycket. Höslåttern var ju också en jubeldag ty det var ju under högsommaren omkring sjusovaredagen och det berättades därför alltid historier om hur sjusovarne - - - -

Den tjugosjunde är det ju sjusovaredagen vilken länge var en bland lantbrukarnas främsta bemärkelsedagar, ty det gällde ju som allmän tro att sådant vädret var den dagen skulle det bli i sju veckor därefter. Blir det regnväder sjusovaredagen skulle det bli en mycket besvärlig höst och skörden bli mer eller mindre skadad vilket inte vill säga så litet.

Av dessa skäl kan man ju ej heller undra på att befolkningen

ACC. NR M. 10536: 57/

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

har lokaliserat sjuövarne till sydvästra Skåne. Man hörde de gamla derom allmänt berätta följande sägen:

Uti Skabersjö skog är ännu att bese den håla vari sjuövarne sovo sin 300-åriga långasömn. Orsaken hertill var att tvänne storbönder kommit i delo med varandra om ett stycke jord och den som hade orätt skaffade sig sju falska vittnen. Dessa hade tänkt ut det så att då tingsstället stod på den omtvistade jorden lade de något av mannens jord i sina skor och svuro så sin ed på att de stodo på hans jord för vilken de vittnade. Efter avlagt vittnesmål gingo de åter till sin höslätteräng för att vila middag. i skogsängsgrottan i Skabersjöskogen.

Detta blev likväl en lång middagssömn ty de vaknade ej förr än efter 300 år men de trodde själva att de blott sovit några timmar. När de så gingo ut igenkände de ej vare sig trakten eller mötande menniskor och då de ville köpa sig mat för de penningar de fått för sitt falska vittnesmål visste ingen vad det var för slags mynt de hade. De blevo nu rädda och bekände att de vittnat falskt för sin herreman så att han kommit att äga det som varet småböndernas egendom. Alla förstodo då att Gud på detta vis velat straffa menedarna och de sjuövarne bekände sina synder och då prästen så läste fader vår föllo de till stoft igen.

Under höslättern voro folken alltid klädda i riktig lätt och tunn sommardräkt. Pigorna voro då klädda i sin s.k. särka-

ACC. N:R M. 10536:52.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

klädning vilken var både vacker, sval och luftig och visst icke oanständig ty den var ju fint utsydd och broderad. Såväl kvinnor som män fingo också ofta gå och vada i vatten i de sankt ängarna när man skar höet sades det att man "slo hö" men klövarne huggs. Höet skulle helst slås medan daggen var på ty det gick då lättast. Dess moar måste med detsamma spridas ikring vilket arbete kvinnorna skulle utföra. När det torkat något blev det vänt och sedan "sammanslevad" med en slevastock i vars ändar det var rep och svingen och drogs av ett par hästar. Den som slevade stod på stocken medan han körde och på så vis blev höet lagt i stora högar vilka sedan stackades och inåktes när det kunde åtkommas ty växande gröda körde man ej ner. Hela ängen måste man sedan rävsas med handrävsa på så vis att det börjades i utkanten och rävsarne gingo bak efter varandra runt hela ängen tills det var slut. Se S.H. sid. 179 sägen om klocka mosse och dess slätter.

En bekant har efter sin mors berättelse upptecknat denna gamla Slättervisa som lyder: (Jöns Ahlfors Fjerdingslöv)

1) Nu är det soligt och varmt på näset
som insjön famnar med armar blå
Och fröna skallrar i pängagräset
och alla man skola ut och slå.
Här har jag slipsten och här min bytta
och mat i väskan, till ängst ut !

ACC. NR **M.10536**: 53.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

nu är det frågan att göra nytta,
nog få vi svettas ^(kommer) innan det blir slut.

2) Här flicka kära är räfsan färdig
ditt namn jag skurit i skaftet in
Klif ej i bäcken, nej kom jag bär dig
igenom livet om du blir min.
Var inte blyg det är inte farligt
du får ej blöta de fötter små
se jag skall bära dig (så) nått och varligt
det är ju bra att vi äro två

3) Den ena stöder så tryggt den andra
det är ej godt till att ensam gå.
Tillsammans vi uppå ängen vandra
en gör ej nytta men vi båda två
och vad jag fäller, du räfsar samman
att lägga sen uti ladan in.
Kom låt oss leva i fröjd och gamman
tills Herran skördar på ängen sin.

4) Du tror väl inte jag dig sviker
och glömmar bort dig för gods och guld,
man blir ej lycklig, fast man är riker
och inte gläder för pengars skuld.

ACC. N:R M.10536: 54.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Men om man äger i alla öden
en trogen vän att sig lita till
då blir man lycklig i själva döden
då har man gjort såsom Herran vill.

ACC. N:R **M. 10536** : 55

Rapsodlingen.

195
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Hans Andersson berättar att när han var "påg" odlade hans fader (i Södra Virestad) flera tunnland raps årligen ty de fingo ända till 30-35 riksdaler tunnan när de körde till Malmö och sålde den. På 1870 talet sjönk den till 20 riksdaler. Och som råg och kornpriserna då stego, på grund av det Tysk-Franska kriget 1872 (så att rågen kostade 30-49 och korn 18-20 riksdaler tunnan) gick rapsodlingen, som var svårare, tillbaka och var alldeles slut tills det nu blev världskriget då det blev på nytt både raps och vitsenapsodling till smör (matsmör) oljefabrikation. Hans Andersson berättar om sin fars rapsodling sålunda:

Rapsen såddes på hösten i renträden jorden litet tidigare än rågen, (ungefär på samma sätt ty de n harvades ner som råg). Vissa år var den på hösten över kvarterslåg men på vintern gullnade den och ruttnade ner så att om man gick der över på våren var det lika glatt som om man i vår tid trampar på ett bananskal på Malmö gator dessutom luktade det förfärligt ruttet. Rapsen kom likväl åter ur rutten och växte och frodades utmärkt på Södra Virestads förträffliga jord. På sommaren var det ju en härlig syn och se det ena gulblommande rapsstycket här och ett annat där. Dessutom var det ju ett outtömligt foderförråd för de nästan vid alla bondgårdarne förefintliga bikuporna.

ACC. N:R M. 10536: 56.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Bortåt mitten eller slutet av juli månad var det under normala år tid att skörda rapsen vilken i medlet av 1800 talet alltid förrättades med handskära, (Olof Andersson i Fru Alstad som fyllar 50 år 1928 har sett på och även hörde han då att de sjungo den gamla rapsskördevisan) men Hans Anders fader hugg den alltid med lie. Rapsen skulle alltid skördas något förr än den var riktigt mogen ty annars föll den lätt av. Klockan tre på morgonen var det tid att taga itu med arbetet vilket fortsattes tills kl. blev 9 -10 f.m. allt efter som solen borttorkade daggen ty så snart den var borta måste allt arbete avstanna ty annars rände fröet ut. Dagen efter vid samma tid vändes de i små högar eller bunkar. (av en upptagare efter var huggare lagt på varje s.k.mo) som lågo i "mo" eller radvis i fältet.. Då han var lagom torr så skulle den inåkas i ladugolvet. De som riskerat att låta den bli fullt mogen innan de huggit densammaavredds den efter hand som den inkördes ty då gick det lätt, men var den huggen litet tidigt såsom ovan nämts måste den hava särskild behandling så att fröet kunde få den rätta blåsvarta färgen och ej vara rödbrunt ty då ville ej köpmännen köpa den med mindre det var till ett mycket lågt rampris.

Då nu rapsen var torr så att den skulle inåkas ökte man på hösthäckarna så att vagnskorgen fick betydligt större bredd. Hela vagnskorgen täcktes då med ett stackasegel eller i brist

ACC. NR **M. 10536 : 57.**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

derav med lakan eller hästetäcken för att de avrinnande fröna skulle kunna tillvaratagas. På vagnen lästes så de ovannämnde rapsbunkarne med ett enda tag. De togs med en sådan stor och bred trägrepp som det finnes avkopieratett av mina foto å Nordiska Museet. (grepen i fråga tillhör Albert Larsson på Signetorp som herr Amanuens Sigfrid Svensson ju vet har en hel massa gamla åkerbruksredskap kvar i sin gamla länga. Vi få väl taga och försöka få honom att lemna dem till Nordiska Museet ty dels åter ju mask dem dels riskeras det att de kunna bli brände. Han har ej något emot att lämna dem till Museum men han tycker Ni äro för långt borta. Kom hit en gång så tar vi dit och försöker) Med dessa trägrep tog det ju med stor försigtighet den dagen för ut skrabbtorra (Den skulle även inåkas medan den var fuktig av dag) rapsen. Efter åt avstacks den i golvet vid logan med vanlig tjuva der den upplagrades ty som ovan sagts kunde den som ville tillvarataga alla frön. Lät man han stå och fullmogna kunde det ej undvikas att den "dräll" eller "rände" i golvet så skulle den ligga och eftermogna vid en s.k. "ta varme"

Hans Andersson säger att hans fader ibland slog flera spannar vatten bland rapsen då den inåktes. Det fick ju naturligtvis vara en viss måtta vilket de gamle all för väl förstod. Efter denna behandling tog den värme i "lagolled" och blev mycket het. I de dagarna var eldsvåda fruktad, men folk riskerade ej för

ACC. N:R M. 10536: 5-8.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

självantändning vilken nu kommer till en och annan storbonde, som en räddande ängel, då de hava skuld över bå öron och näsa = nesa og örn. Ja inte är det någon klok bonde som tror på själv- antändning i någon säd men knepen är ju många då lärdommen ta- gas till hjälp.

Då nu rapsen hade haft taget s.k. värme och var fullkomligt utsvetten och kall vartill åtgick en fjorton da - tre veckor var det tid att söka få fröna ur sina "bälla". Den breddes nu ut på log golvet och så kommenderades en "pog ing me ett par öj forr ad ria rundt blann rapsen." Då de ridit en tid på ena sidan vän- des den och så likadant på nästa sida varefter "rapsestabbanne" utkastades om dörren eller ut genom lolemmen. Stabbanna var ej dugliga till foder men bra att "ella me i bageronen" der de brän- de som "krudd".

Så snart stabbanne voro utkastade samlades frö och bälla- skalarne ihop i ena lohörnan. Sedan togs det ett nytt "lejj" fram som det kallades och förfors på samma vis och det fortsattes till all raps var avriden. Sedan de stora s.k. "husränte taskorna" (se foto på Nordiska Museet eller i min S.H.bok) tröskades även rapsen på dem säger H.A. ty avridningen var ett "djäkla rianne" och "plejeltorske" har aldrig varit känd om rapsen. Voro nu inte kärnorma riktigt blåsvarta måste de ännu ligga i bland sina s.k. bälla och stabba i lohörnan en åtta dagar för att eftermogna.

Handwritten note: (se foto på Nordiska Museet eller i min S.H.bok)

ACC. N:R M. 10536: 59.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Den fick likväl väl efterses så att den ej "mögledde" ty då blev den osäljbar.

Den gamla rapsvisan lyder:

Rapsen är mogen och den ska vi skära
Rappa på, Rappa på, det skall gå rast.
Rif, Rif, mycke lett
Rif, Rif men ej för tett
Fågeln den ska också vara mätt

Olof Andersson Fru Alstad hörde som 10 årig (i år 1928, 50 år) Pernilla Bäfvers å Domme fåla Fru Alstads socken sjunga den då hon var och skar raps hos O.A. fader. Hon var då cirka 60 år gammal således är ju visan mycket gammal. Möjligen att O.A. kan senare erindra sig mera.

Vattenuppfodringen ur bondgårds och lantarbetarehusbrunnar skedde alltid i äldre tider genom ett s.k. bronkar vilket senare var allmänhärskande hos husfolken. Bronkaret var fyrkantigt gjort av fyra stolpar och klädd med bräder. Alldeles liknande såg jag vid grundgrävningen till ett stort hus i Lund strax söder om Domkyrkan. Dessa lågo begravde en tre meter under jord - gatu- ytan och det var således århundrade sedan de blevo begravna.

Som dessa voro alldeles lika de brunnkar som funnes här i

ACC. NR M. 10536: 60.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Fru Alstad eller Skytts härad så kan man ju vara säker på att det är en typ som varit under århundraden. Genom dessa bronkar uppdrogs vattnet med en spann som hängde på en s.k. bronkrog vilken var en passande lång trästång på vars ända var en särskild dertill gjord bred krok av jern med ens.k. låsinrättning så att spannen låstes fast med en vilken av sin egen tyngd hölls låst med man drog upp vattnet. En bronkrog gjordes ibland enklare med en gammal hästsko fastspikad på en trästång men då gick det lätt att tappa spannen i brunnen.

Senare kom det en förbättring av de s.k. bronkaren vilka försågos med en s.k. bronsvingel om vilken en järnlänk på halades när en spann vatten drogs ur brunnen. Spannens egen tyngd upprullade länken när den hissades ner efter vatten.

Vid bondgårdarne var det också uppsatta s.k. bronljung med en balanserande trästång med en stenvikt i kortaste ändan och en lång trästång med samma slags lås som ovan omtalats vid bronkrog med vilken spannen spannen måste dragas ner i bronnen genom bronkaret. Genom balansen gick det lätt att draga upp en spannvatten.

När vattnet uppfodrades på detta vis ur öppen brunn i vilket vattnet dock höll sig mera luftigt och friskt än i de täckta hände det ofta hur låsta spannen än var att man tappade spannen i brunnen och ehuru den var av trä sjönk den likväl strax till botten. Då så hände tog man en bronsägare gjord av järn med

ACC. NR **M. 10536: 61.**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

krokar åt fyra håll och hissades bunden i ett rep ner i brunnen. varvid spannen snart uppfiskades.

Småbarn skrämdes med att i gamla brunnar som voro försedda med s.k. bronkar residerade busemannen eller bronkjejsan som tog barnen ner och dränkte dem om de kommo för nära brunnskaret.